

Vielä olisi tilaa ainakin yhdelle tutkimushankkeelle

Edellä esitellyt kirjat osoittavat, että Karjalan tutkimuslaitoksessa läpiviedyt erilaiset Neuvosto-Karjalaan ja lähialueyhteistyöhön kohdistuneet tutkimushankkeet ovat tuottaneet valtavan määrän uutta tietoa väitöskirjojen ja erillistutkimusten muodossa. Sen sijaan kysymys, mitä tapahtui Neuvosto-Karjalassa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, on edellä mainituissa kirjoissa sivuutettu lähes kokonaan (lukuun ottamatta Aleksander Izotovin artikkelia). Eli vielä olisi tilaa laajalle monitieteelliselle tutkimushankkeelle!

Tapio Hämynen

Fasismia Venäjällä

Stephen D. Shenfield: *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*. Armonk, NY ; London: M.E. Sharpe, 2001

Shenfield on antanut käsitteelle fasismi laajan tulkinnan siten, että se kattaa Mussolinin "klassisen fasismin", Hitlerin kansallissosialismin, lännessä nykyisin esiintyvän uusfasismin ja uusnatsismin sekä nyky-Venäjän erilaiset äärikonservatismia edustavat liikkeet. Hän tekee kuitenkin varmuuden vuoksi selvän eron fasististen ja nk. taantumuksellisten liikkeiden välillä.

Jälkimmäisten pyrkiessä vain säilyttämään tai palauttamaan kaiken vanhan - hyvänä esimerkkinä voidaan mainita ortodoksiaa ja monarkiaa julistava *Pamjat-liike* — fasistit puolestaan turvautuvat johonkin ikivanhaan myyttiin rappiotilassa olevan yhteiskunnan uudestisyntymisestä. Tämän oletetaan toteutuvan "esimodernien" (premodern) patriarkaalisten arvojen sävyttämässä uudessa järjestelmässä. Venäjällä tällainen myytti on käsitys maan lännestä poikkeavasta omaehtoisesta kehitysmallista.

Venäjällä ei ole yhtä vahvoja fasistisia perinteitä kuin Saksalla, Italialla tai Ranskalla. Sen sijaan sillä on oma taantumuksellinen perinteensä, mm. 1900-luvun alussa toimineet puolisoitaalliset *mustasotniaiset* (tšernosotentzy), jotka pyrkivät säilyttämään Venäjän itsevaltiuden ja ortodoksisen kirkon ideologisen ylivallan murskaamalla maan oppositioliikkeet pogromein, poliittisin murhin ym.

Bolsevikkivallankumouksen jälkeen ulkomaille siirtyneiden venäläisten emigranttien keskuuteen tosin syntyi pari kolme avoimesti fasistista liikettä, mutta ne olivat aatteellisesti ulkomaista, saksalaista tai italialaista, tuontitavaraa.

Shenfieldin luettelemista muista venäläisemigranttien liikkeistä, jotka eivät olleet itse fasistisia, mutta olivat silti yhteistyössä natsien kanssa, puuttuu jostain käsittämättömästä syystä nk. *Kansan Työn Liitto* (Narodno-Trudovoi Sojuz, NTS). Tämä emigranttijärjestö oli toisen maailmansodan aikana yhteistyössä Saksan korkeimman sotilasjohdon kanssa perustettaessa neuvostoliittolaisista sotavangeista koostuvaa nk. *Venäjän vapautusarmeijaa*, joka kenraali Vlasovin johdolla taisteli Saksan rinnalla Stalinin kukistamiseksi. NTS toimii vielä tänäkin päivänä mm. julkaisemalla emigrantti-kirjallisuutta omien kirjakustantamoiden kautta (esim. Possev-Verlag, Frankfurt/M).

Kaksijakoinen neuvostoideologia

Shenfield osoittaa kiitettävällä tavalla miten Neuvostoliitto on alusta alkaen ollut ideologisesti kahden ryhmittymän — internationalististen marxilais-leninistien ja nk. kansallis-bolsevikkien — välisen kamppailun kompromissi. Stalin suosi jälkimmäistä linjaa, ja sodan aikana siinä alkoi kiellettyä näkyä fasistisia piirteitä kansanomaisessa mielessä: järjestelmä oli totalitaarinen, ulkopoliittikka imperialistinen, ja sisäpoliittista tilannetta luonnehti muukalaisviha yleensä ja antisemitismi erityisesti. *Gulag* orjatyöleireineen sekä Stalinin sodan aikana suorittamat monien etnisten kansojen karkotukset kielivät niinkään fasismille sukua olevasta politiikasta.

Silti Stalin ei ollut varsinaisesti fasisti, koska hän ei koskaan lähentynyt kumoamaan neuvostojärjestelmää eikä sen virallista ideologiaa sellaisenaan. Hän ei myöskään asettanut "neuvostoarvoja" ja "venäläisiä arvoja" vastakkain. Hänen yrityksensä "venäläistää" maan virallinen ideologia jäi ikään kuin puoliteihen. Shenfield ei näyttä uskovan kansallisbolševikkina tunnetun puoluejohtaja G. Zjuganovin antamaan selitykseen, että jos Stalin olisi elänyt noin 5-7 vuotta kauemmin, olisi hän ehtinyt viedä päätökseen alulle panemansa "ideologisen perestroikan" ja tehnyt siitä peruuttamattoman.

Shenfield toteaa Stalinin jälkeistä neuvostoyhteiskuntaa luonnehtiessaan aivan oikein, että se oli jakautunut kolmeen mielihäilykseen: virallisen marxismi-leninismien kannalla olleet internationalistit, neuvostovallalle lojaalit kansallisbolševikit ja kommunismivastaiset nationalistit.

Kun kaksi ensimmäistä ryhmää edustivat puoluetta ja valtiovaltaa, toimi kolmas *samizdat*-tasolla. Tässä yhteydessä Shenfield olisi voinut korostaa, että ennen *glasnostin* aikakautta kansallisbolševikit joutuivat naamioimaan todelliset näkemyksensä. Vain *samizdat*-tasolla esiintyvät nationalistit sanoivat suoraan mitä ajattelivat. Maltilliset olivat jonkinlaisia uusslavofiilejä, jyrkempien nationalistien edustaessa mustasotnialaisajattelua.

Tutkiessaan brežneviläistä yhteiskuntaa Shenfield löytää fasistisia tendenssejä "tietyistä virallisista ja puolivirallisista piireistä", mm. Yleisvenäläisestä historian ja kulttuurin muistomerkkejä vaalivasta seurasta, yliopistomaailmasta jne. Hän on jättänyt mainitsematta kuitenkin kaksi yhteiskunnallisesti merkittävää ammattikuntaa, joihin fasistinen ajattelu on ainakin osittain vaikuttanut: toisaalta orgaanista yh-

teiskunta-ajattelua edustavat ja länsimaista kaupunkilaiskulttuuria vastustavat maaseutukirjailijat (Rasputin, Belov ym.) ja toisaalta Neuvostoliiton sotilaspiirit sotilaallis-isänmaallisine kasvatusohjelmineen. Viimeksi mainittujen rinnalla on lisäksi syytä mainita maan turvallisuuselimet.

Sotilaspiirejä edusti — ja edustaa edelleenkin — mm. antisemitismistään tunnettu aikakauslehti *Molodaja Gvardija* (Nuori Kaarti) ja *Voenna-istoričeski Žurnal* (Sotahistoriallinen aikakauslehti). Viimeksi mainittu julkaistiin pitkiä lainauksia Hitlerin *Mein Kampfista* 1980-luvun lopussa.

Nationalismi neuvostoperintönä

Neuvostoliiton jälkeiseltä Venäjältä Shenfield erottaa neljä ideologista liikettä venäläisen fasismien kontekstina: nationalistit, kommunistit, ortodoksikristityt ja uuspakanat. Käsitteellisesti tämä on harhaanjohtavaa, koska nationalismien vaikutus näkyy kaikissa muissakin kuin nationalisteiksi luokitelluissa liikkeissä. Siksi olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa puhua nationalismista yleensä ja sen vaikutuksesta muihin liikkeisiin ja aatevirtauksiin.

Shenfieldin tutkimuksesta puuttuu kuitenkin ehkä tärkein fasismien konteksti: sotilaspiirit ja turvallisuuselimet. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa myös maan asevoimia tukevat vapaaehtoiset järjestöt, joista osa on ollut altis kuria, sotaa ja väkivaltaa ihannoivalle fasistiselle ajattelulle.

Shenfieldin itse nationalismia koskeva luokittelu on kuitenkin mielenkiintoinen ja uskottava. Sen mukaan Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän politiikka on edustanut ns. "keskustalaista" venäläistä nationalismia (centrist Rus-

sian nationalism). Tämän aate-suunnan edustajina mainitaan Viktor Tšernomyrdin, Juri Lužkov, Aleksandr Lebed ja Vladimir Putin.

Nk. "patrioottinen" oppositio julistaa, että Venäjällä on oma lännestä poikkeava kehitysmalli, eikä hyväksy Venäjän federaatiota lopulliseksi ja legitimiiksi valtiomalliksi. Selkokielellä tämä tarkoittaa, että sen lopullinen päämäärä on Neuvostoliiton imperiumin palauttaminen.

"Patriootit" jakautuvat maltillisiin ja jyrkkiin nationalisteihin. Edelliset sanovat kannattavansa demokratiaa (yhdistettynä patriotismiin) ja itsekritiikkiä. Tällaisia ovat esim. *Venäjän yhteisöjen kongressi* (KRO), johon kenraali Lebed aikaisemmin kuului, ja S. Baburin johtama *Venäjän Yleiskansallinen Liitto* (Russki Obštšenarodnyi Sojuz). Ääripatriootit puolestaan ovat hyvin antisemitistisiä ja uskovat juutalaisten pyrkivän maailmaherruuteen kansainvälisen salaliiton avulla. Tämä ryhmä voidaan edelleen jakaa mustasotnialaisperinteen jatkajiin (*Pamjat*) ja fasisteihin (Barakašovin johtama liike *Venäjän kansan yhtenäisyys* eli RNE).

Shenfield toteaa Zjuganovin *Venäjän Federaation kommunistisen puolueen* (KPRF) kansallismielisyyden ja korostaa sen pyrkimystä luoda "Venäjän aatteen" avulla uusi synteesi tsaarien "valkoisen" Venäjän ja bolševikkien "punaisen" Venäjän perinnöistä. Tämä on merkinnyt sitä, että puolue on luopunut marxilaisesta luokkataistelusta ja julistaa geopolitiikkaa. Lisäksi ylistetään Stalinin sodanjälkeistä "kosmopolitismivastaista" politiikkaa, jossa oli fasistisia piirteitä. Zjuganov on käytännön politiikassaan kuitenkin ollut paljon pragmaattisempi ja maltillisempi kuin teoreettisissa pamflettituotteissaan.

Ortodoksinen kirkko

Ortodoksista kirkkoa käsittelevä luku kuuluu kirjan mielenkiintoimpiin jo senkin takia, että Venäjän äärioikeiston uskonnollinen ulottuvuus on tässä kiitettävällä tavalla valaistu. Shenfield toteaa tämän päivän venäläis-ortodoksisessa uskonnollisuudessa olevan paljon keskiaikaisia piirteitä, esim. uskotaan kaikenlaisiin ihmeisiin sekä siihen, että on olemassa lukuisia demoneja, jotka ovat Saatanan palveluksessa. Lisäksi Venäjällä (kuten muuten myös Yhdysvalloissa) on ihmisiä, jotka puhuvat salaisesta, yhteiskuntaa uhkaavasta saatananpalvojen liikkeestä. 9.3.2000 Venäjän ortodoksikirkon Pyhä synodi arvosteli veroministeriötä Saatanan symbolien käyttämisestä joissakin veroasiakirjoissa. Hälyttävää on myöskin henkiin herännyt keskiaikainen uskomus, jonka mukaa juutalaiset syyllistyvät rituaalimurhiin.

Shenfield toteaa, että kirkko ei ole poliittisesti eikä ideologisesti yhtenäinen. Voidaankin puhua kolmesta eri leiristä.

Keskustalaiset, joihin patriarkka Aleksii II kuuluu, ovat käytännössä usein lähempänä fundamentalisteja kuin liberaaleja. Myöskin Aleksii II uskoo lännen pyrkivän tuhoamaan Venäjän. 1990-luvulla fundamentalistien näkyvimpänä edustajana oli kuitenkin edesmennyt Pietarin metropoliitta Johannes (Ioann), joka oli kirkon hierarkiassa toiseksi korkein patriarkan jälkeen ja siinä ominaisuudessa myöskin Pyhän synodin pysyvä jäsen. Johannes väitti juutalaisiin tukeutuvan Saatanan käyvän ikuista taistelua ihmisrotua vastaan.

Metropoliitan käsityksen mukaan juutalaiset ovat historiassa keksineet uuden aseensa — salaseurat. Esimerkkeinä ovat kerettiläiset keskiaikaiset lahkot, filosofiset seurukset ja vapaamuurarien loosit, lisäksi tämän päivän

kansainväliset pankit, komiteat, konferenssit, järjestöt ja lopuksi Kirkkojen maailmanneuvosto. Näin päädytään salaliittoteoriaan, jonka mukaan juutalaiset pyrkivät sotien, mullistusten ja vallankumousten kautta tuhoamaan kristinuskon ja kansallistalouden sekä luomaan maailmanhallituksen, jonka diktaattorina olisi Antikristus. Johannes toteaa, että historia on tänä asti toteutunut Siionin viisaitten pöytäkirjojen tavoitteiden mukaan.

Shenfieldin loppuarvion mukaan metropoliitta ei ollut fasisisti, koska hän ei pyrkinyt luomaan uutta vallankumouksellista järjestelmää, jossa perinteelliset arvot olisivat voineet herätä henkiin. Johanneksen ideologia on puhtaasti taantumuksellinen muutamin varauksin. On olemassa yksittäisiä uskovaisia ja pappeja, jotka ovat yhteistyössä fasisistien, mm. Barkašovin RNE-liikkeen kanssa. Fasisisteille ja fundamentalisteille on yhteistä valistusfilosofian ja demokratian torjuminen sekä usko juutalaisen maailmanlaajuiseen salaliittoon. Fundamentalisteilla ja fasisisteilla on eräitä yhteisiä toimintamalleja, mm. sopimattomaksi katsotun kirjallisuuden hävittäminen kirjarovioilla! Esimerkiksi Jekaterinburgissa poltettiin piispa Nikonin käskystä kesäkuussa 1998 liberaalien ortodoksiteologien teoksia.

Äärioikeisto

Venäjän liberaalidemokraattinen puolueen (LDPR) johtajasta, Žirinovskista ollaan monta mieltä. Hänet on nähty fasisistina, kansallisliberaalina tai periaatteettoman opportunistina. Shenfieldin mukaan LDPR:n ideologia on kansallis-imperialistista liberalismia, johon on tarttunut fasisistisia aineksia. Yhteisenä nimittäjänä kaikille LDPR:n mielipidesuunnille on Venäjän suuruutta julistava imperialismi. Oman käsityk-

seni mukaan Žirinovski oli ensimmäisenä valmistelemassa sitä venäläisen suurvaltanationalismin maaperää, josta paljon myöhemmin maltillisempi Putin saattoi nousta valtaan.

Barkashovin *kansallissosialistinen liike RNE* (Russkoje Natsionalnoje Jedinstvo) on kolmanneksi suurin liike Zjuganovin KPRF:n ja Žhirinovskin LDPR:n jälkeen. Vuonna 1990 traditionalistisesta *Pamjat*-liikkeestä irtaantui joukko aktivisteja perustamaan RNE:n, joka edusti Shenfieldin mukaan puhdasta fasismia. Varovaisen arvion mukaan RNE:hen kuuluu 20 000-25 000 poliittisen ja sotilaallisen koulutuksen saanutta aktivistia. Lisäksi on olemassa huomattavasti suurempi joukko niitä, jotka sympatisoivat sen toimintaa.

RNE:n paikallisjärjestöjä toimii lähes kaikkialla maassa, mutta liikkeen voimakkain kannatus on seuraavilla alueilla:

- 1) Venäjän Pohjois-Kaukaasia, erityisesti Stavropolin ja Krasnodarin aluepiirit, ja Rostovin alue
- 2) Voronežin kaupunki lähi-alueineen (Länsi-Venäjä)
- 3) Moskovan alue, erityisesti sen itä- ja kaakkoisosat

RNE:n tärkeimpänä ideologisenä lähteenä Shenfield mainitsee hitleriläinen kansallissosialismin. RNE:n ja Saksan natsipuolueen ohjelmat edustavat suurin piirtein samaa maailmankastomusta. Julistetaan rotuhygieniää sekä *Blut und Boden*-filosofiaa. Yksi korjaus on tosin tehty RNE:n ohjelmaan: slaavit on kohotettu arjalaisen rodun erään haaran edustajiksi. Muista RNE:n aatteellisista vaikutteista mainittakoon vanhan Venäjän konservatismi, mustatodentalaisperinteen sävyttämän ortodoksian ja antisemitismin muodossa sekä Mussolinin fasismille ominainen korporativismin aate.

RNE:n periaatteellinen lähtökohta on Venäjän kansakunta etnisenä ja rodullisena yhteisönä.

Venäjän kansan edut ovat korkein arvo. Maailmanhistoria nähdään maailmanherruutta tavoittelevien kosmopoliittisten juutalaisten ja kansallista identiteettiään puolustavien ei-juutalaisten kansakuntien välisenä leppymättömänä taisteluna. Ainoastaan natsi-Saksa ja fasistinen Italia katsotaan irtaantuneen kansainvälisen juutalaisen finanssioligarkian kontrollista, kun taas länsi ja erityisesti USA olivat juutalaisen vallan orjuuttamia.

RNE tulkitsee historiaa siten, että Venäjä joutui vuonna 1917 juutalaisten hallitseman bolshevikivallan ikeen alle. Sitten Stalin ryhtyi vastahyökkäykseen juutalaisia vastaan, ja näin on jatkunut Stalinin seuraajienkin aikana aina vuoteen 1991, jolloin juutalaisten valta palautui, tosin uudessa "demokraattisessa" muodossa. Venäläisiä uhkasivat sekasorto, orjuus ja kansanmurha, "mutta Venäjän aika tekee tuloaan".

Ideologisesti RNE:llä on ollut kaksi visaista ongelmaa ratkottavanaan: Suuri isänmaallinen sota Hitleriä vastaan ja kysymys Kristuksen rodullisesta alkuperästä. Lopulta on päädytty jonkinlaiseen kompromissiin kummassakin tapauksessa. Hitleriä ihaileva Barkashov on joutunut selittämään, että Saksan *Führer* olikin toiminut kansallissosialismin periaatteita vastaan hyökätessään Neuvostoliittoon. Ja koska RNE:llä ei ole ollut varaa kääntyä kristinuskoa vastaan, on yritetty todistaa, että Jeesus ei ollutkaan juutalainen.

"A Military Machine"

Shenfield korostaa RNE:n normaaleista poliittisista puolueista poikkeavaa luonnetta. Se on ennen kaikkea puolisolitaallinen järjestö taistelu- ja ampumaharjoituksineen, paraati-, vartiointi- ja partiointitehtävineen. Jäseniä rekrytoidaan etenkin taloudellisessa

ahdingossa ja suhteellisen koulutamattoman nuorison piiristä. Poliittisessa ja sotilaallisessa kasvatustyössä toisena tärkeänä kohderyhmänä ovat katulapset — tästä Shenfield ei jostain syystä puhu mitään. Käytännössä RNE:n vaikutusvalta ei koskaan ole näkynyt vaaleissa, mutta sitäkin selvemmin sotilas- sekä poliisiviranomaisten kanssa syntyneenä yhteistyönä alue- ja paikallistasolla tietyissä Venäjän osissa:

- RNU on aluetasolla perustanut nk. Patrioottisia sotilaskerhoja (voenno-patriotitjeskie klubby), joissa annetaan sotilaskoulutusta nuorille ennen kuin nämä ovat asevelvollisuusiässä. Tämä toiminta tapahtuu yhteistyössä sotilasviranomaisten kanssa.

- RNU:n puolisolitaallisia yksiköitä on ollut vapaaehtoisesti avustamassa poliisia järjestyksen ylläpitämisessä monessa kaupungissa. Lähinnä kyse on ollut partiointi- ja vartiointitehtävistä.

Voidaan siis sanoa, että RNE on yllä olevissa tapauksissa käytännössä tullut osaksi valtiovaltaa. Vuonna 2000 RNE kuitenkin yllättäen hajosi. Osa sen jäsenistä halusi äänestää Putinia presidentinvaaleissa Barkašovin ja hänen hengenheimolaistensa julistessa vaaliboikottia.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että RNE:n voima on sen mahtavissa suojelijoissa, joita on korkeissa valtionhallinnon viroissa. Sen aineellinen perusta on vahva, sen sotilaallinen potentiaali liikkuvine yksikköineen ja partisaanileireineen melkoinen, mutta vain sovellettuna partisaanisodankäyntiin. Sen toteutuminen tuntuu kuitenkin hyvin epärealistiselta.

Thomas Parland

Nainen Moskovan miliisistä

Aleksandra Marinina: *Irina tietää liikaa. Suomentanut Olli Kuukasjärvi. Helsinki: Otava, 2002.*

Tunnustan heti, että olen jäänyt koukkuun ja tarvitsen Marinina-annoksen säännöllisesti. Riippuvuuskehitys alkoi helmikuisen koleassa Viipurin asemahallissa, jonka kirjakioskista ostin ensimmäiset neljä Aleksandra Marininan dekkaria 25 ruplan kappalehintaan. Kiitokset vain vihjeestä Sosiaali- ja terveysalan Venäjäverkoston Hanna Koppelomäelle ja Ossi Oinoselle. Ilman heidän opastustaan en kirjoja olisi ymmärtänyt hankkia, sillä siinä määrin tyrmäävä ulkoasu näillä pehmytkantisina pokkareina myytävillä Marininan kirjoilla on. Mutta onneksi on verkostoja.

Meillä ei ennen keväällä suomeksi ilmestynyttä Marininan esikoiskirjaa ole Venäjän dekkarikuningattaresta juuri mitään tiedetty, mutta kotimaassaan kirjailija on jo käsite ja painosten kiistan kuningatar — Marinina on 10 vuodessa ehtinyt kirjoittaa 24 dekkaria, joita on tähän mennessä Venäjällä myyty yli 30 miljoonaa kappaletta. Niitä on myös käännetty 20 vieraalle kielelle ja niistä on tehty jo yksi tv-sarja, toinen on juuri valmistumisvaiheessa.

Rikoskirjallisuus ei Venäjällä ole kovin vanha ilmiö, ja Aleksandra Marinina, tai oikeammin Marina Anatoljevna Aleksejeva, on ensimmäinen dekkareillaan läpimurron tehnyt naiskirjailija.